

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені І. І. МЕЧНИКОВА
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ ІНОЗЕМЦІВ

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ЕЛЕКТРОННІ МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 035 Філологія
спеціалізації 035.01 Українська мова та література

ОДЕСА
ОНУ
2025

УДК 811.161.2'0(091)(072)
I-907

Укладач:

А. П. Романченко, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови та мовної підготовки іноземців Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Рецензенти:

М. Л. Дружинець, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови та мовної підготовки іноземців Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;

А. В. Ковалевська-Славова, доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

*Рекомендовано вченою радою філологічного факультету
ОНУ імені І. І. Мечникова.
Протокол № 3 від 8 листопада 2023 р.*

I-907 **Історія української мови [Електронний ресурс]** : електрон. метод. вказівки для здобув. першого (бакалавр.) рівня вищ. освіти спец. 035 Філологія спеціалізації 035.01 Укр. мова та літ. / уклад. А. П. Романченко. – Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2025. – 34 с. – 0,8 МБ.

Методичні вказівки укладено відповідно до робочої програми дисципліни. У них висвітлено основні відомості про курс, сформульовано мету, завдання, репрезентовано зміст і тематику курсу «Історія української мови», подано завдання для індивідуальної й самостійної роботи, поради до виконання контрольної роботи та складання іспиту, схеми аналізу, перелік питань до підсумкового контролю, рекомендовану літературу.

Пропоновані методичні вказівки розраховано на здобувачів першого рівня вищої освіти за спеціальністю 035 Філологія (спеціалізація 035.01 Українська мова та література).

УДК 811.161.2'0(091)(072)

ЗМІСТ

ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ	4
ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ ТА ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ (за змістовими модулями)	7
ТЕМАТИКА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ І ДОМАШНІ ЗАВДАННЯ ДО НИХ	13
ІНДИВІДУАЛЬНІ СЕМЕСТРОВІ ЗАВДАННЯ	17
САМОСТІЙНА РОБОТА	18
КОНТРОЛЬНА РОБОТА ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ	19
<i>Рекомендації щодо виконання контрольної роботи</i>	19
<i>Варіанти контрольної роботи</i>	21
СХЕМА ФОНЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ	23
СХЕМА МОРФОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ	24
ПІДГОТОВКА ДО СКЛАДАННЯ ІСПИТУ	25
<i>Зразок розгорнутої відповіді на теоретичне питання</i>	25
<i>Зразок виконання практичного завдання</i>	26
ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ	27
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	30

ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ

Пропоновані методичні вказівки укладено відповідно до освітньо-професійної та робочої програми навчальної дисципліни «Історія української мови», яку вивчають здобувачі першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 035 «Філологія» за спеціалізацією 035.01 «Українська мова та література» на другому курсі очної форми та на другому й третьому курсах заочної форми навчання.

Мета викладання навчальної дисципліни – на наукових засадах подати найголовніші процеси розвитку системи української мови від найдавніших часів до сучасності.

Курс історії української мови посідає важливе місце в системі філологічної підготовки. Потреба вивчення названого курсу полягає в необхідності:

- 1) висвітлити гіпотези походження української мови та питання періодизації української живої розмовної мови;
- 2) подати етапи розвитку фонетики і граматики української мови у зв'язку з причинами мовних змін;
- 3) науково обґрунтувати найважливіші фонетичні та морфологічні факти сучасної української мови;
- 4) з'ясувати причини діалектних відмінностей у сучасній українській мові;
- 5) заналізувати найголовніші процеси розвитку системи української мови від найдавніших часів до сьогодення й схарактеризувати зміни у фонологічній системі та граматичній будові.

Предметом вивчення вказаної дисципліни є розвиток та зміни у фонетичній, лексичній та граматичній системах української мови впродовж її формування й становлення.

Навчальна дисципліна складається з таких змістових модулів:

1. Вступ до історії української мови. Розвиток фонемного складу та його реалізації в праслов'янській, спільносхіднослов'янській та українській мовах.
2. Історична морфологія української мови.

Указаний курс охоплює вступ, історичну фонетику, історичну граматику. У вступній частині висвітлюють питання об'єкта й предмета вивчення курсу історії української мови, його зв'язків з іншими лінгвістичними та нелінгвістичними науками. Крім цього, тут аналізують основні джерела історії української мови, визначають основні етапи її становлення, подають періодизацію та висвітлюють гіпотези щодо походження української мови та її датування.

Як зазначено вище, предметом історичної фонетики є звукові зміни в мові з найдавніших часів до сьогодні: фонетичні процеси праслов'янського, протоукраїнського, давньоукраїнського й староукраїнського періодів та їхнє відбиття в сучасній українській мові. Історична граMATика (історична морфологія й історичний синтаксис) досліджує процеси становлення та розвитку граматичного ладу української мови, визначає причини й закономірності збереження або зміни граматичної будови мови. Історична морфологія та історичний синтаксис мають свій предмет, завдання й методи дослідження.

Методичні вказівки містять теми і плани практичних занять, поради для написання контрольної роботи (здобувачам заочної форми навчання) та складання іспиту, варіанти контрольної роботи, а також схеми фонетичного та морфологічного аналізу й зразки відповіді на теоретичне та практичне завдання.

На вивчення навчальної дисципліни **відведено 90 годин** (з них лекцій – 20, практичних занять – 16, самостійної роботи – 54 для очної форми навчання; лекцій – 16, практичних занять – 4, самостійної роботи – 70 для заочної форми навчання), що становить 3 кредити ЄCTS.

У процесі вивчення історії української мови як навчальної дисципліни застосовується **комплекс методів**: *словесні* (лекція, пояснення, дискусія, постановка й обговорення проблемних питань); *наочні* (ілюстрації, схеми аналізу); *практичні* (тренувальні вправи, практичні роботи, робота в науковій бібліотеці, мережі Інтернет).

Пропоновані методичні вказівки з історії української мови допоможуть здобувачам очної та заочної форми, які навчаються за спеціальністю 035 «Філологія» (спеціалізація 035.01 «Українська мова та література»), в опануванні базової дисципліни, сприятимуть самостійному засвоєнню окремих тем, успішному виконанню модульних робіт, а також контрольної роботи для здобувачів заочної форми навчання, забезпечать необхідний рівень підготовки для складання іспиту й загальний філологічний рівень. Після оволодіння курсом історії української мови здобувачі зможуть самостійно здійснювати науковий пошук із метою виявлення й пояснення певного фонетичного явища та вироблення навичок фонетичного й граматичного коментаря слів і їхніх форм.

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач вищої освіти повинен **знати:** гіпотези про походження української мови, її періодизацію;

фонетичні зміни живої розмовної мови від найдавніших часів до сьогодення;

процеси формування граматичного ладу української мови;

вміти: критично аналізувати й інтерпретувати факти мови, впорядковувати, класифікувати та систематизувати мовні явища різного часу; аналізувати мовні одиниці, визначати їхню взаємодію й характеризувати мовні явища та процеси, що їх зумовлюють; збирати, аналізувати, систематизувати й інтерпретувати факти мови та мовлення й використовувати їх для розв'язання складних завдань і проблем у спеціалізованих сферах професійної діяльності та / або навчання; здійснювати фонетичний і морфологічний аналіз слів та форм; застосовувати набуті знання для пояснення сучасного стану мови.

ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ ТА ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ (за змістовими модулями)

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1

Вступ до історії мови. Розвиток фонемного складу та його реалізації у праслов'янській, спільносхіднослов'янській та українській мовах

Тема 1. Історія мови як наукова дисципліна та основні джерела її вивчення. Гіпотези про походження української мови

Поняття історії мови. Предмет та завдання історії мови, її складники. Зв'язки з іншими дисциплінами та науками. Основні джерела її вивчення. Прийоми внутрішньої й зовнішньої реконструкції. З історії вивчення історії української мови.

Гіпотези, що ґрунтуються на спільносхіднослов'янському походженні української мови. Наукові концепції глотогенезу у працях вчених XIX – поч. XX ст. Гіпотези, що ґрунтуються на праслов'янському походженні української мови. Міфотворчий напрямок у трактуванні походження українців та їх мови. Новаторський погляд на походження української мови.

Праслов'яни та праслов'янська мова. Лінгвістична періодизація історії праслов'янської мови. Причини і процес розпаду праслов'янської мови. Місце української мови серед інших слов'янських.

Тема 2. Фонетична система мови стародавніх східних слов'ян

Причини історичних змін. Фонетична система ранньої праслов'янської мови. Витворення система голосних і приголосних фонем спільносхіднослов'янської мови. Структура складу. Характер стародавнього слов'янського наголосу.

Тема 3. Спільносхіднослов'янські звукові зміни

Перехідні палаталізації. Причини, умови та час виникнення. Йотова палаталізація. Зміни в групах [kt'], [gt']. Спрощення в групах приголосних, пов'язане з дією закону відкритого складу. Чергування голосних.

Тема 4. Відбиття у спільнослов'янській мові праслов'янських звукових процесів

Спрощення груп [dl], [tl], [dm]. Причини, умови, час перебігу, слов'янський ареал. Зміни [kv], [gv] перед h (←o^hi). Ствердіння [r], [l] в групах [tert], [telt], [tʲrt], [tʲlt]. Зміна [je] в [o] на початку слів. Повноголосся як завершення тенденції до відкритого складу. Деназалізація. Зміни в системі голосних фонем давньоукраїнської мови у зв'язку зі втратою носових.

Тема 5. Історія зредукованих

Причини, час та передумови занепаду зредукованих. Втрата слабких зредукованих. Прояснення сильних зредукованих. Неповна послідовність рефлексії [ъ], [ь]. Доля напружених зредукованих у сильній і слабкій позиції.

Тема 6. Наслідки занепаду зредукованих

Зміни в структурі складу. Процес подовження [o], [e] та перехід в [i]. Чергування [o], [e] з нульовою фонемою. Спрощення в групах приголосних. Зміна [л] на [љ]. Поява секундарних [o], [e] перед сонорними. Розвиток приставного [i]. Асиміляція та дисиміляція приголосних.

Запитання для самоконтролю

1. Що є предметом вивчення історії української мови?
2. За допомогою яких джерел вивчають історію мови?
3. Які є групи гіпотез про походження української мови?
4. На які періоди поділяється історія української мови?
5. У чому суть закону відкритого складу та закону складового сингармонізму?
6. Який склад фонем мала праслов'янська мова?
7. Що собою являє часокількісне вирівнювання голосних?
8. Як розрізнити наслідки трьох палаталізацій та пом'якшення постконсонантним j?

9. Як виник український звук [д^ж]?
10. Як пояснити спрощення приголосних у праслов'янській мові?
11. Які бувають чергування і яку роль вони виконували?
12. Як виник давньоукраїнський [ѣ]?
13. Що таке повноголосся, чому і як воно виникло?
14. Чому і як занепали носові фонemi?
15. Чому і як занепали зредуковані фонemi?
16. Які рефлекси напружених зредукованих?
17. Які звукові зміни спричинив занепад зредукованих?
18. Як розвивалися сполуки зредукованого з плавним та плавного зі зредукованим?
19. Що називають другим повноголоссям?

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2

Історична морфологія української мови

Тема 7. Типи давніх відмін іменників

Граматичні категорії іменника. Типи відмін спільносхіднослов'янських іменників. Руйнування давніх іменних основ у давньоукраїнській мові і витворення нових типів відмін іменників. Категорія роду як підґрунтя перегрупування типів відмін іменників.

Тема 8. Іменник у давньоукраїнській мові

Історія іменників чоловічого, жіночого та середнього родів в однині. Історія іменників чоловічого, жіночого та середнього родів у множині. Історія граматичної категорії числа та відмінка.

Тема 9. Історія займенника в українській мові

Витворення системи відмінювання займенників спільносхіднослов'янської мови. Відмінювання особових займенників. Історія

предметно-особового займенника. Історія неособових займенників. Склад і походження неособових займенників. Розвиток форм неособових неродових займенників української мови.

Тема 10. Прикметник в українській мові в діяхронному висвітленні

Іменні прикметникові форми в спільнослов'янській мові і перебіг витворення українських форм. Походження членних прикметників. Відмінювання повних прикметникових форм. Історія форм членних і нечленних прикметників. Розвиток ступенів порівняння прикметників.

Тема 11. Історія дієслівних форм

Система дієслова у праслов'янській мові. Категорія часу. Вид, спосіб, стан, особа, число, перехідність/неперехідність. Класифікація дієслів у праслов'янській мові. Історія дієслівних форм часу. Історія дієслівних форм теперішнього часу. Диференціація доконаного і недоконаного виду в теперішньому часі. Історія дієслівних форм майбутнього часу.

Історія дієслівних форм минулого часу

Система минулих часів, їх творення і значення. Історія аориста, імперфекта, перфекта і плюсквамперфекта.

Історія категорії способу дієслова. Історія неособових форм дієслова

Система та історія форм наказового і умовного способу в давньоукраїнській мові. Система неособових форм дієслова у спільнослов'янській мові. Утворення та відмінювання дієприкметників у спільнослов'янській мові.

Запитання для самоконтролю

1. Як поділялися іменники на основи в давньоукраїнській мові? Що являє собою детермінант?
2. Які дві великі групи іменних основ виокремлюють у спільнослов'янській мові?

3. Чи залежав поділ іменників за детермінантами від граматичної категорії роду? Доведіть свою думку.
4. Внаслідок чого визначається новий етап в історії слов'янської іменної словозміни?
5. Як утворилися відміни іменників сучасної української мови?
6. Скільки типів відмінювання мали спільнослов'янська, давньоукраїнська і мають сучасні східнослов'янські мови?
7. З яких давніх основ іменників сформувалася сучасна друга відміна?
8. Іменники якого типу відмінювання зазнали найменше змін у процесі розвитку?
9. Як виникла сучасна четверта відміна іменників?
10. Між якими давніми відмінами розподілилися іменники чоловічого та середнього роду?
11. Чи є залишки двоїни в слов'янських мовах і діалектах цих мов?
12. Що називають зовнішньою та внутрішньою аналогією?
13. Чому при творенні відмінкових форм займенників виявляється суплетивізм?
14. На розвиток словозміни яких частин мови вплинули займенники? У чому полягає цей вплив?
15. Яких змін зазнала система спільнослов'янських займенників у сучасній українській мові?
16. Чи відрізняється склад сучасних займенників від займенників давньоукраїнської мови? Яким чином?
17. З якої частини мови виділився прикметник?
18. Як розвинулася родова диференціація прикметників?
19. Які гіпотези стосовно виникнення членних прикметників вам відомі? У чому їх суть?
20. Що собою являли членні прикметники на початковому етапі свого функціонування?
21. Які особливості використання мають нестягнені і стягнені форми прикметників? Як вони розвинулися?

22. Якою є доля колишніх нечленних прикметників у сучасній українській мові?
23. Як виникли сучасні форми ступенів порівняння прикметника?
24. Як виник числівник як частина мови?
25. Які граматичні категорії мало дієслово в праслов'янській мові?
26. Які класи дієслів розрізняють у давньоукраїнській мові?
27. Як витворилася сучасна система дієслівних форм часу?
28. Чому розвинувся дієприслівник в українській мові?
29. Що таке супін?
30. Що таке подвійні форми відмінків?
31. Що таке давальний самостійний?
32. Від яких прикметників у праслов'янській мові утворювалися ступені порівняння за допомогою суфікса *-ьш-*?
33. Які фонетичні зміни відбувалися в коренях слів при творенні вищого ступеня порівняння за допомогою суфікса *-ьш-*?
34. З яких форм (членних чи нечленних) розвинулися сучасні українські форми вищого ступеня порівняння прикметників?
35. Як розподілилися класи дієслів між дієвідмінами сучасної української мови?
36. У чому полягає різниця між майбутнім 1 та майбутнім 2?
37. Який слід залишив давній аорист у сучасній мові?
38. На що вказували складники перфекта?
39. Яка з форм минулого часу давньоукраїнської мови стала основною формою вияву минулого часу в сучасній українській мові?
40. Яку минулу дію позначав плюсквамперфект?

ТЕМАТИКА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ І ДОМАШНІ ЗАВДАННЯ ДО НИХ

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 1

Гіпотези про походження української мови. Фонетична система стародавніх слов'ян (2 год.)

1. Зв'язки історії української мови з іншими науками. Основні джерела історії української мови.
2. Найважливіші писемні пам'ятки.
3. Гіпотези про походження української мови.
4. Фонетична система вокалізму ранньої праслов'янської мови.
5. Фонетична система вокалізму ранньої праслов'янської мови.
6. Структура складу.
7. Характер стародавнього слов'янського наголосу.

Домашнє завдання

Укласти таблицю походження фонем спільнослов'янської мови з системи фонем ранньої праслов'янської мови.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 2

Спільнослов'янські звукові зміни. Ч. 1 (2 год.)

1. Перша перехідна палаталізація задньоязикових: причини, умови перебігу, хронологія, наслідки.
2. Друга перехідна палаталізація задньоязикових: причини, умови перебігу, хронологія, наслідки.
3. Третя перехідна палаталізація задньоязикових: причини, умови перебігу, хронологія. Непослідовність рефлексів.
4. Поняття про четверту палаталізацію.

Домашнє завдання

1. Виписати з тексту післямови до Остромирового Євангелія слова, у яких засвідчуються наслідки трьох палаталізацій.

2. Прочитати й перекласти післямову до Остромирового євангелія. Дати стислу письмову характеристику Остромирового Євангелія як пам'ятки давньоруської мови.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 3

Спільносхіднослов'янські звукові зміни. Ч. 2 (2 год.)

1. Звукові зміни, пов'язані з постконсонантним [j]: сполуки із задньоязиковими, сонорними, проривними та зубними.
2. Гіпотези про походження українського [дж].
3. Зміни в групах [kt'], [gt'].
4. Причини спрощення.
5. Спрощення в групах приголосних, зумовлене дією закону відкритого складу.
6. Чергування голосних.

Домашнє завдання

Виписати з тексту післямови до Остромирового Євангелія всі слова з шиплячими [ж], [ч], [ш] та свистячими [з], [ц], [с] і пояснити їх походження, у разі необхідності використовуючи етимологічні словники. Скласти таблицю походження шиплячих в українській мові.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 4

Відбиття у спільносхіднослов'янській мові праслов'янських звукових процесів. Ч. 1 (2 год.)

1. Спрощення груп [dl], [tl], [dm]. Причини, умови, час перебігу, слов'янський ареал.
2. Зміна сполук [gv], [kv], [hv].
3. Спрощення в групах [dl], [tl], [dm].
4. Ствердіння l в групах [telt], [tʎlt].
5. Зміна [jo] в [o] на початку слів: умови, перебіг, час. Гіпотези стосовно зміни.
6. Розвиток фарингального [h].

Домашнє завдання

Прочитати й перекласти перших 10 рядків Грамоти Мстислава. Прокоментувати всі відомі історичні зміни.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 5 Відбиття у спільнослов'янській мові праслов'янських звукових процесів. Ч. 2 (2 год.)

1. Повноголосся як завершення тенденції до відкритого складу: доля та розвиток сполук *or, *ol, *er, *el.
2. Хронологізація розвитку повноголосся.
3. Рефлекси початкових *or, *ol.
4. Історія появи носових голосних.
5. Зміни носових голосних, причини та хронологізація деназалізації.
6. Зміни в системі вокалізму, зумовлені втратою носових голосних.

Домашнє завдання

Прочитати й перекласти Грамоту Мстислава до кінця. Виписати слова з повноголоссям і носовими голосними. Прокоментувати вказані фонетичні явища.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 6 Історія зредукованих та наслідки їхнього занепаду у фонетичній системі (2 год.)

1. Причини та передумови занепаду зредукованих ъ, ь.
2. Втрата слабких зредукованих: послідовність зникнення, хронологізація процесу.
3. Прояснення сильних зредукованих. Неповна послідовність рефлексів ъ, ь.
4. Особливості зміни ъ, ь у сполученні з [r], [l]. Друге повноголосся.
5. Доля напружених зредукованих у сильній і слабкій позиції.
6. Зміни в структурі складу.
7. Подовження [o], [e] та перехід в [i]. Випадні та вставні [o], [e].
8. Поява і спрощення нових груп приголосних.

9. Втрата [л] та його перехід в [ў].
10. Асимілятивні й дисимілятивні процеси.

Домашнє завдання

Поясніть українське слово *грецький*, відтворіть спільнослов'янську форму і поясніть зміни.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 7 Типи відмін давніх іменників. Іменник у давньоукраїнській мові (2 год.)

1. Причини і напрямки змін морфологічного рівня. Поняття про внутрішню й зовнішню аналогію та морфологічну парадигму.
2. Граматичні категорії іменників.
3. Поділ іменників на відміни в спільнослов'янській і давньоукраїнській мовах.
4. Руїнування давніх та витворення нових відмін.
5. Історія іменників жіночого роду в однині.
6. Історія іменників чоловічого і середнього роду в однині.
7. Уніфікація типів відмінювання іменників у множині.

Домашнє завдання

Переписати уривок «Помста Ольги» з тексту «Повість временних літ» за Лаврентіївським списком (рядки 1–20 до слів *и до сего дьне*). Прочитати і перекласти «Помсту Ольги». Відшукати в тексті іменники, виписати їх за стародавніми відмінами, зазначивши відмінок, число та рід кожного з цих іменників. Окремо виписати з уривку іменники жіночого роду, визначити стародавню відміну, відмінок, рід та число й пояснити зміни у відмінюванні.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 8 Історія займенникових форм Прикметник в українській мові в діяхронному висвітленні (2 год.)

1. Витворення системи відмінювання займенників спільнослов'янської мови.

2. Історія предметно-особового займенника.
3. Історія неособових займенників. Склад і походження неособових займенників. Розвиток форм неособових неродових займенників української мови.
4. Іменні прикметникові форми в спільносхіднослов'янській мові і перебіг витворення українських форм.
5. Походження членних прикметників.
6. Відмінювання повних прикметникових форм.
7. Історія форм членних і нечленних прикметників.

Домашнє завдання

1. Виписати з Грамоти Мстислава всі займенники, письмово визначити особливості та граматичну форму цих займенників.
2. Виписати з Післямови до Остромирового Євангелія та Грамоти Мстислава прикметники й прокоментувати їх, розділивши на членні і нечленні форми.

ІНДИВІДУАЛЬНІ СЕМЕСТРОВІ ЗАВДАННЯ

1. Описати пам'ятку «Галицько-Волинський літопис» за А. І. Генсьорським.
2. Виконати графічно пам'ятку «Післямова до Остромирового Євангелія» (або іншу на вибір).
3. Встановити особливість класифікації слов'янських мов за О. В. Царуком.
4. Висвітлити концепцію виникнення української мови за Г. П. Півтораком.
5. Укласти таблицю походження фонетичної системи пізньої праслов'янської мови з системи фонем ранньої праслов'янської мови.
6. Схарактеризувати наслідки зредукованих у сучасній українській літературній мові та діалектах.
7. Укласти таблицю відмінювання іменників у давньоукраїнській мові.
8. Укласти таблицю відмінювання займенників у давньоукраїнській мові.

9. Укласти таблицю відмінювання прикметників у давньоукраїнській мові.
10. Укласти таблицю відмінювання числівників у давньоукраїнській мові.
11. Укласти таблицю відмінювання дієслівних форм часу в давньоукраїнській мові.
12. Укласти таблицю відмінювання дієслівних форм наказового та умовного способів у давньоукраїнській мові.

САМОСТІЙНА РОБОТА

(54 / 70 год.)

Тема 1. Гіпотези про походження української мови (4 / 9 год.)

1. Підготувати доповідь про походження української мови.
2. Порівняти періодизації історії мови.

Тема 2. Фонетична система мови стародавніх східних слов'ян (4 / 8 год.)

1. Укласти таблицю походження голосних.
2. Виконати вправу № 3 за посібником № 1.

Тема 3. Спільносхіднослов'янські звукові зміни (12 / 9 год.)

1. Виготовити таблицю походження шиплячих.
2. Прочитати й перекласти післямову до Остромирового Євангелія.
Пояснити походження шиплячих і свистячих.
3. Укласти таблицю давніх спрощень.

Тема 4. Відбиття у спільносхіднослов'янській мові праслов'янських звукових процесів (12 / 9 год.)

1. Прочитати й перекласти Грамоту Мстислава.
2. Прокоментувати всі відомі історичні зміни.

Тема 5. Історія зредукованих (8 / 9 год.)

1. З Ізборника Святослава та Руської правди виписати слова з прикладами зникнення й прояснення зредукованих, прокоментувати зміни.
2. Виконати вправу № 157.

Тема 6. Наслідки занепаду зредукованих і звукові зміни української мови
(4 / 9 год.)

1. Виконати письмово завдання 167, 173.

Тема 7. Типи відмін іменників у давньоукраїнській мові (6 / 9 год.)

1. Підготувати теоретичний матеріал та приклади до давніх типів відмін.
2. Прочитати й перекласти Помсту Ольги, виписати іменники за стародавніми відмінами.

Тема 8. Іменник у давньоукраїнській мові (4 / 8 год.)

1. Робота з етимологічним словником.
3. Виконати вправу № 237.

**КОНТРОЛЬНА РОБОТА
ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ**

Рекомендації щодо виконання контрольної роботи

Для успішного виконання контрольної роботи з історії української мови, потрібно опрацювати відповідні теми за лекціями та підручниками й посібниками, рекомендованими в списку літератури, а в разі необхідності скористатися також іншими науковими працями.

Найефективніше виконувати роботу поетапно, починаючи з першого завдання. Давати відповідь потрібно чітко, детально пояснюючи процес зміни чи граматичну форму. Кожна відповідь повинна бути вичерпною і переконливо доводити, що студент правильно зрозумів певне мовне явище, збагнув, за яких умов воно виникло, розвивалося, чим зумовлені відхилення в розвитку окремих слів або форм.

Контрольна робота містить такі завдання, виконання яких повинно продемонструвати рівень опанування студентом теоретичного матеріалу, достатні знання для фонетичного та граматичного коментаря певних слів або

форм. Вона має засвідчити вміння перекладати текст пам'ятки, виявити навички самостійно вибирати з тексту приклади, у яких наявне те чи те фонетичне явище.

Кожен варіант контрольної роботи складається з 10 завдань з історичної фонетики та історичної морфології. Перше завдання передбачає переклад пам'ятки. На цьому матеріалі ґрунтується більшість завдань із фонетики. Їх виконання вимагає від студента-заочника розуміння багатьох фонетичних явищ. Серед завдань є такі, які полягають у самостійному виявленні названих фонетичних явищ, у розрізненні наслідків фонетичної зміни, пов'язаної з кількома давніми процесами. Наступні завдання з фонетики спрямовані на реконструкцію давніх форм за поданими сучасними формами та потребують історичного коментаря фонетичних явищ або передбачають повний фонетичний розбір слова. Одне із завдань потребує використання етимологічного словника.

Теоретичні відомості з історичної морфології студенти повинні застосувати під час виконання решти завдань. Вони пов'язані з встановленням давньої основи і відмінюванням іменників, поясненням граматичних форм, відмінюванням нечленних та членних прикметників, визначенням семантичних розрядів займенників або ж передбачають морфологічний аналіз повнозначних слів чи вимагають пояснення процесу витворення певної частини мови.

Варіант контрольної роботи слід визначати таким чином: якщо номер залікової книжки закінчується на цифри 1, 4, 7 та 0, це означає, що потрібно виконувати 1 варіант, якщо він закінчується цифрами 2, 5, 8, то Ваш варіант – 2, і нарешті цифри 3, 6 та 9 у кінці номера залікової книжки передбачають виконання 3 варіанта контрольної роботи. Номер залікової книжки обов'язково зазначити на полі першої сторінки зошита.

Варіанти контрольної роботи

Варіант 1

- I. Прочитайте й перекладіть пам'ятку Післямова до Остромирового Євангелія.
- II. Знайдіть усі випадки 1, 2, 3 палаталізації. Детально поясніть по 1 слову.
- III. Виявіть усі випадки пом'якшення приголосних перед [j] і поясніть їх.
- IV. Скажіть, чи є у наведених реченнях приклади спрощення, пов'язаного із законом відкритого складу та із занепадом редукованих.

Реконструйте давньоукраїнські слова за поданими сучасними. Поясніть фонетичні процеси, які відбулися в словах.

Намісник, серце, скло, гончар, тижня, власний, щасливий, кожний, люблю, він, мука, мажу, десять, кричиш, шишу.
- VI. Встановіть праслов'янські форми поданих слів й прокоментуйте зміни, що сталися.

Книзі, можу, друзі, січу, шишу, тиша, поросі, колю, плачу, крапля, жовтий.
- VII. Визначте давню основу іменників.

Село, църкы, небо, поле, друугъ, мечь, домъ, господь, ночь, слово, ремень, мати, тѣло, лось, воль, олень, книга, пнь, невѣжа, пѣснь.
- VIII. Провідмініайте по одному іменнику кожної давньої основи в однині, множині та двоїні (приклади повинні бути не з підручника). Поясніть витворення сучасних відмінкових форм.
- IX. Провідмініайте подані прикметники в усіх родах і числах.

Добръ, старьи, чистъ, бѣлый, вѣрными, мильи, милъ.
- X. Встановіть розряд за значенням поданих займенників.

Сикъ, вашь, овъ, сесь, оныи, чьто, которьи, никъто, къто, чьи, нѣчьто, вьсь, онъ, свои, сеи, тѣ, вѣ, самъ, ничьто, тебѣ, си, чего, оны, ти, ваю, то, сеѣ.

Варіант 2

- I. Прочитайте й перекладіть пам'ятку Руська правда.
- II. Знайдіть усі випадки палаталізацій. Детально поясніть по 1 слову.
- III. Виявіть і поясніть випадки пом'якшення постконсонантним [j].
- IV. Знайдіть повноголосся та наслідки носових голосних, відтворіть праслов'янські форми слів і покажіть розвиток їх, детально пояснивши.
- V. Зробіть повний фонетичний аналіз слів.
Къто, чьсть, чистъ, круча, плачу.
- VI. Реконструйте давньоукраїнські слова за поданими сучасними. Поясніть фонетичні процеси, які відбулися в словах.
Вогонь, кінь, вовк, яблуко, кров, Ізяслав, чесний, задрість, бджола, рілля, іржа, дуб, квітка, чоловік, вона.
- VII. Встановіть праслов'янські форми поданих слів й прокоментуйте зміни, що сталися.
Озеро, в'язу, вівця, сім'я, холод, пекти, лікоть, дитина, прошу, мило, рало.
- VIII. Визначте давню основу іменників.
Знание, верхъ, рабини, оученица, волость, голубъ, печь, сынъ, вълкъ, мѣдь, мати, соль, църкы, родъ, пастоухъ, ноша.
- IX. Провідмініайте по одному іменнику кожної давньої основи в однині, множині та двоїні (приклади повинні бути не з підручника). Поясніть витворення сучасних відмінкових форм.
- X. За схемою морфологічного розбору проаналізуйте повнозначні частини мови (див. 1 речення пам'ятки).

Варіант 3

- I. Перекладіть післямову до Остромирового Євангелія.
- II. Знайдіть усі випадки палаталізацій. Детально поясніть по 1 слову.
- III. Поясніть інші фонетичні явища відбиті в пам'ятці.
- IV. Зробіть повний фонетичний аналіз слів.

Волость, гърло, судиш, невъжа, блюдо.

- V. Реконструйте давньоукраїнські слова за поданими українськими. Поясніть фонетичні процеси, які відбулися в словах.

Січу, блистити, мірошник, можеш, купля, ніч, сіль, п'ять, зілля, вітчим, служба, чорниця, путо, парубок, дзвінок.

- VI. Встановіть праслов'янські форми поданих слів й прокоментуйте зміни, що сталися.

Болото, взяти, канути, кричати, п'ять, дам, тонути, ціна, теща, гусак, дятел.

- VII. За етимологічним словником поясніть походження назв птахів.

Зозуля, соловей, журавель, ворон, перепел, сорока.

- VIII. Визначте давню основу іменників.

Источьникъ, пьръстьнь, брань, миръ, рало, река, горожанинъ, дворць, писарь, служьба, ноша, оучитель, межа, жьньць, дружина, паробькъ, господинъ, черево, стръла, борошно.

- IX. Провідмінійте по одному іменнику кожної давньої основи в однині, множині та двоїні (приклади повинні бути не з підручника). Поясніть витворення сучасних відмінкових форм.

- X. За схемою морфологічного розбору проаналізуйте частини мови (див. 1 речення пам'ятки).

СХЕМА ФОНЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ

1. Записати сучасною українською мовою слово.
2. Поділити слово на склади і прокоментувати складоподіл.
3. Встановити наявність фонетичних змін у даному слові.
4. Назвати фонетичну зміну (особливість).
5. Реконструювати праслов'янський архетип цього слова.
6. Прокоментувати фонетичну зміну (особливість).
7. Встановити умови, за яких відбувається ця фонетична зміна.

8. Вказати на ступінь регулярності зміни.
9. Пояснити винятки з правил реалізації цієї фонетичної зміни.
10. Вказати час, коли відбувається ця фонетична зміна.

СХЕМА МОРФОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

1. Слово для аналізу.
2. Частина мови.
3. Для іменників: 1) відміна за старовинною основою (детермінантом: -ǎ-, -jǎ-, -ǫ-, -jǫ-, -ǔ-, -ǐ- -ьv- (-ū-), -n-, -men-, -s-, -t-, -r-); 2) рід (чоловічий, жіночий, середній); 3) число (однина, двоїна, множина); 4) відмінок (називний, родовий, давальний, знахідний, орудний, місцевий, кличний).
4. Для прикметників: 1) форма (членна / нечленна); 2) повна / стягнена форма; 3) рід (чоловічий, жіночий, середній); 4) число (однина, двоїна, множина); 5) відмінок (називний, родовий, давальний, знахідний, орудний, місцевий); 6) ступінь порівняння (вищий, найвищий).
5. Для числівників: 1) будова (прості, складні, складені); якщо можна визначити, то 2) рід; 3) число; 4) відмінок.
6. Для займенників: 1) розряд (особові, зворотний, означально-вказівні, вказівні, присвійні, питально-відносні, означальні), де можливо 2) особу (перша, друга, третя); 3) рід (чоловічий, жіночий, середній); 4) число (однина, двоїна, множина); 5) відмінок (називний, родовий, давальний, знахідний, орудний, місцевий).
7. Для дієслів: 1) форма репрезентації (особова, дієприкметник, дієприслівник, інфінітив, супін); 2) клас дієслова за основою теперішнього часу і за основою інфінітива.
  - 7.1. Для особових дієслів: 1) спосіб (дійсний, умовний, наказовий); 2) особа (перша, друга, третя); 3) число (однина, двоїна, множина); 4) час із точною вказівкою часової форми (теперішній, майбутній – простий, складений перший або другий, синтетичний; минулий – аорист,

імперфект, перфект, плюсквамперфект); 5) якщо можливо – рід; 6) стан (активний, пасивний).

7.2. Для дієприкметників: 1) час (теперішній, минулий); 2) стан (активний, пасивний); 3) відмінок (називний, родовий, давальний, знахідний, орудний, місцевий); 4) рід (чоловічий, жіночий, середній).

ПІДГОТОВКА ДО СКЛАДАННЯ ІСПИТУ

З метою успішного складання іспиту з історії української мови потрібно ще раз вдумливо переглянути конспект лекцій, опрацювати матеріал для самостійної роботи, звернутися до прикладів аналізу фонетичних явищ, розглянутих на аудиторних заняттях. Якщо окремі питання викликають труднощі для розуміння, варто звернутися до підручника чи іншої літератури, поданої в кінці методичних вказівок.

Іспитовий білет складається з теоретичного питання (повний перелік питань подано нижче) та практичного завдання, яке полягає у відтворенні праслов'янської форми поданих 10 слів, у детальному поясненні фонетичних змін, в обґрунтуванні наявних фонетичних явищ. Слід мати на увазі, що в одному слові може бути кілька змін. Крім того, потрібно встановити давню основу іменників.

Зразок розгорнутої відповіді на теоретичне питання

Розвиток протези. Процес появи протетичного приголосного пов'язують із міжсловним зіянням. Якщо попереднє слово закінчувалося, а наступне починалося голосним, то це суперечило дії закону висхідної звучності. Протетичними могли бути [v] або [j].

Існує кілька думок стосовно причин виникнення протези. А. Мартіне вважав її наслідком відособлення палатальної і лабіальної вимови голосних, а В. Журавльов називав протетичні приголосні результатом намагання голосних пересунути свою палатальну чи лабіальну вимову на попередній приголосний.

Оскільки на початку слова приголосного не було, то відособлювана диференційна ознака розвивалася в самостійний звук [v] або [j] відповідно до того, чи відбулося пересунення лабіалізації голосного, чи відособлювалася ознака палатальності голосного.

Зразок виконання практичного завдання

Мѣстьце – українською мовою *місце*. Фонетичне явище у слові є наслідком занепаду зредукованих у системі консонантизму. Зредукований ь занепав приблизно в II половині XI – I половині XII ст., що вплинуло на структуру складу. У зв'язку з цим приголосні, які раніше ніколи не поєднувалися, стали контактними, що, у свою чергу, призвело до спрощення в новій групі приголосних. У тризвуковому сполученні [стц] спростився серединний [т], який складно було артикулювати зі свистячими. Цей іменник належав до давньої основи на -jǫ-.

Горобъ – українською мовою *горб*. У неповноголосній сполуці в слові *gъrd ъ у поєднанні з сонорним r, після якого стояв приголосний, був сильним і змінився в [o]. Сонорний при цьому втрачав складотворчість. Саме тому в літературній українській мові виникло слово *горб*, але в текстах 12–14 ст. на місці сполук tъrt, tъlt, tьrt, tьlt засвідчуються повноголосні форми –оро-, -оло-, -ере-, -еле-. Така зміна називається другим повноголоссям і зрідка фіксується в українських говорах та літературній мові. Слово відмінювалося як іменник з давньою основою на -ǫ-.

Выдра – розвинулося з форми *ūdra. Протетичний приголосний [v] приєднується тільки до голосних, які за походженням пов'язані з давніми [ū], [ǔ]. Розвиток протези пов'язують із появою міжслівного зіяння. Закон висхідної звучності порушувався б, якби попереднє слово закінчувалося, а наступне починалося голосним. Це іменник давньої основи на -ā-.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Джерела вивчення історії української мови. Їхня характеристика.
2. Писемні пам'ятки давньоруської мови.
3. Гіпотези про походження української мови.
4. Постання української мови, прабатьківщина слов'ян у концепції Ю. О. Карпенка.
5. Генеза української мови у гіпотезах та концепціях мовознавців кінця ХХ ст. (О. В. Царук).
6. Сучасні слов'янські народи та їх мови. Коефіцієнт спорідненості слов'янських мов. Основні ознаки української мови.
7. Періодизація української мови та основні фонологічні зміни періодів у розумінні Ю. О. Карпенка.
8. Час виникнення української мови за О. І. Бондарем.
9. Структура складу. Закон висхідної звучності.
11. Характер стародавнього слов'янського наголосу. Акут та циркумфлекс. Рефлекси цих наголосів у сучасній українській мові. Короткісна інтонація.
12. Розвиток протези.
8. Поява носових голосних.
9. Три перехідні палаталізації. Умови, час, перебіг. Відхилення.
10. Пом'якшення приголосних постконсонантним *j*.
11. Гіпотези про походження українського [д^ж].
12. Спрощення в групах приголосних внаслідок дії закону відкритого складу.
13. Чергування голосних. Якісні й часокількісні чергування. Наслідки чергувань у сучасній українській мові.
14. Аблаут. Якісний і кількісний аблаут. Сильний і слабкий ступені аблаута. Причини та фонетичні умови виникнення чергування. Сакральний аблаут. Дифтонгічний аблаут. Повний аблаут. Граматичні функції аблаута. Наслідки аблаута в сучасній українській мові.
15. Спрощення груп [dl], [tl], [dm]. Причини, умови та час перебігу. Слов'янський ареал цього явища. Розрізнення груп за походженням.

16. Зміни [kv], [gv] перед h ($\leftarrow o^i$). Гіпотези переходу задньоязикових у свистячі. Непослідовність переходу задньоязикових приголосних у свистячі.
17. Ствердіння [r], [l] в групах [tert], [telt], [tʲrt], [tʲlt]. Зв'язок лабіалізації голосних зі ствердінням приголосних.
18. Ранні рефлекси h.
19. Зміна [je] в [o] на початку слів. Фонетичні умови зміни. Явище аналогії. Інші гіпотези зміни.
20. Повноголосся як завершення тенденції до відкритого складу. Хронологізація розвитку. Обмеження переходу [e] в [o].
21. Зміна початкових сполучень [ort], [olt]. Їх подвійна рефлексія на початку слів та її причини. Хронологізація.
22. Деназалізація (втрата носових голосних). Час і причини перебігу. Причини втрати носовості. Зміни в системі голосних фонем давньоукраїнської мови у зв'язку зі втратою носових.
23. Повноголосся. Хронологізація розвитку. Обмеження переходу [e] в [o].
24. Зміна початкових сполучень [ort], [olt]. Їх подвійна рефлексія на початку слів та її причини. Хронологізація.
25. Деназалізація голосних. Час і причини перебігу. Причини втрати носовості. Зміни в системі голосних фонем давньоукраїнської мови у зв'язку зі втратою носових.
26. Система вокалізму давньоукраїнської мови. Фонетичні концепції давньоукраїнського вокалізму. Диференційні ознаки голосних фонем.
27. Слабкі ланки системи вокалізму. Сильна і слабка позиція зредукованих. Закон Гавлика. Напружені зредуковані.
28. Система консонантизму давньоукраїнської мови. Диференційні ознаки приголосних фонем.
29. Зміна [je] в [o] на початку слів.
30. Рефлекси зредукованих ъ, ь. Причини та передумови занепаду зредукованих.

31. Втрата слабких зредукованих. Хронологічна послідовність зникнення слабких зредукованих.
32. Розвиток сполук зредукованого з плавним. Друге повноголосся, його наслідки у слов'янських мовах.
33. Розвиток сполук плавного зі зредукованим. Рефлексія у сильній та слабкій позиції. Явище аналогії.
34. Процес подовження [o], [e] та перехід в [i]. Нове h.
35. Чергування o та e з нулем звука. Поява секундарних o, e перед сонорними.
36. Виникнення і спрощення нових груп приголосних.
37. Зміна [л] на [љ].
38. Асимілятивні процеси.
39. Дисимілятивні процеси.
40. Депалаталізація приголосних.
41. Палаталізація приголосних, пов'язана із занепадом Ѣ.
42. Подовження голосних [o], [e] та їх перехід в [i].
43. Типи відмін іменників у давньоруській мові.
44. Історія відмінкових форм іменників жіночого роду.
45. Історія відмінкових форм іменників чоловічого та середнього роду.
46. Історія займенникових форм.
47. Історія форм членних і нечленних прикметників.
48. Історія форм ступенів порівняння.
49. Історія форм числівників.
50. Історія дієслівних форм часу. Система дієслова у спільносхіднослов'янській мові. Класи дієслів.
51. Історія неособових форм дієслова. Історія інфінітива. Історія супіна. Дієприкметник та дієприслівник.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Бондар О. І., Романченко А. П., Сенік Г. В., Сікорська О. О. Історична грамати́ка української мови : навч. посібник. Одеса : ОНУ, 2013. 172 с.
2. Брус М. П. Історична грамати́ка української мови. Частина перша. Теоретичний матеріал. Тематичні таблиці : навч-метод. посіб. Івано-Франківськ : ПП Голіней О. М., 2016. 184 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Brus_Mariia/Istorychna_hramatyka_ukrainskoi_movy_Chastyna_1_Teoretychnyi_material_Tematychni_tablytsi.pdf
3. Брус М. П. Історична грамати́ка української мови. Частина друга. Практичний матеріал. Термінологічний словник. Тестові завдання : навч-метод. посіб. Івано-Франківськ : ПП Голіней О. М., 2016. 92 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Brus_Mariia/Istorychna_hramatyka_ukrainskoi_movy_Chastyna_2_Praktychnyi_material_Terminolohichnyi_slovyk_Testov.pdf
4. Зинякова А., Пономаренко С. Історія української мови : Загальні питання історії української мови. Історична фонетика : навч. посібник, Миколаїв : Вид-во ЧНУ імені Петра Могили, 2017. 188 с.
<https://dspace.chmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/204/1/%D0%97%D0%B8%D0%BD%D1%8F%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%90.%20%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F%20%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97%20%20%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8.pdf>
5. Ковальчук М. С., Онищенко Г. А. Історична грамати́ка української мови. Практикум.: навч. посібник. Дніпро : НТУ «ДП», 2020. 67 с.
<http://ir.nmu.org.ua/bitstream/handle/123456789/155561/%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0%20%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97%20%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8.pdf?sequence=3&isAllowed=y>
6. Колоїз Ж. В. Історична грамати́ка української мови : Практичний довідник. Кривий Ріг, 2014. 76 с.

<http://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/0564/30/1/%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0%20%D0%94%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf>

7. Крижанівська О. І. Історія української мови. Історична фонетика. Історична граматики. Київ : Академія, 2010. 248 с.
http://dspace2.regi.rovno.ua:28080/jspui/bitstream/123456789/1613/1/%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%B6%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20-%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F%20%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97%20%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8_%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D1%84%D0%BE%D0%BD%D0%B5%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0.pdf
8. Купчинська З., Пілецький В. Історична граматики української мови : навч. посібник. Львів, 2014. 297 с.
<https://philology.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/05/%D0%86%D0%93.-18-16.pdf>
9. Мозер М. Історія української мови. Київ : ЛІКБЕЗ, 2018. 28 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Michael_Moser/Istoriia_ukrainskoi_movy.pdf
10. Павленко Л. П. Історична граматики української мови : навч. посібник. Луцьк : Редакційно-видавничий відділ ВНУ імені Лесі Українки, 2010. 208 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Pavlenko_Larysa/Istorychna_hramatyka_ukrainskoi_movy.pdf

Додаткова

1. Бичкова Т. Специфіка рефлексії звукосполучень *or, *ol, *er, *el між приголосними в рукописних апокрифічних збірниках XVI–XVIII ст. *Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія*. 2010. Вип. 506-508. С. 41-46.
2. Брус М. П. Брус М. П. Історична граматики української мови : хрестоматія Івано-Франківськ : ПП Голіней О. М., 2016. 92 с.

3. Дудко І. В., Макарець Ю. С. Історична фонетика української мови : навч.-метод. посіб. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. 105 с.
4. Куземська Г. Якою мовою молилася давня Україна : Правила української транслітерації церковнослов'янських текстів. Київ : КЖД «Софія», 2012. 111 с.
URL: <https://parafia.org.ua/biblioteka/knygy-broshury/yakoyu-movoyu-molylasya-davnya-ukrajina-v2/>
5. Наєнко Г. М., Суховій О. О. Історія української мови: практикум з фонетики й фонології : навч. посіб. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2017. 336 с.
6. Новікова Т. Опозиція повноголосся / неповноголосся в сучасній українській мові (структурний аспект). *Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія*. 2010. Вип. 509–511. С. 108–116.
7. Піскунов О. В. Лінгвістична реконструкція в українському і російському мовознавстві XIX ст.. – 30-х рр. XX ст. : дис. ... канд. філол. наук. Слов'янськ, 2018. 234 с.
8. Романченко А. П. Повноголосні форми української мови: розвиток і система споріднених слів. *Граматичні читання – XII*: матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції 11–12 травня 2023 р. Вінниця : Твори, 2023. С. 108–114. <https://jgch.donnu.edu.ua/issue/view/457>
9. Druzhynets M. L., Kovalevska T. Yu., Romanchenko A. P. The Spoken Language of Ukrainian and Rusin Diasporas: Consonant Orthoepy. *International Historical Journal RUSIN* : Association “Rus” (Chişinău, Moldova). 2021. Nr. 65. Pp. 130–149.

Електронні інформаційні ресурси

1. <http://litopys.org.ua/ukrmova/um27.htm> – Літописи.
2. www.onu.edu.ua – Інформаційний портал Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

3. www.library.edu-ua.net/ – Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського.
4. <http://www.nbu.gov.ua> – Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського.
5. <http://www.nplu.org> – Національна парламентська бібліотека України.
6. <http://www.ukrbook.net> – Книжкова палата України імені Івана Федорова.
7. Journals.uran.i.ua – Наукова періодика України.
8. <http://onu.edu.ua/uk/> – сайт Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Навчальне видання

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ЕЛЕКТРОННІ МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 035 Філологія
спеціалізації 035.01 Українська мова та література

Електронне практичне видання

Укладач:

Романченко Алла Петрівна

В авторській редакції

Затвердж. авт. 16.01.2025. Шрифт Times New Roman.
Системні вимоги: операційна система сумісна з програмним забезпеченням
для читання файлів формату PDF.
Обсяг 0,8 МБ. Зам. № 2912.

Видавець і виготовлювач
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4215 від 22.11.2011 р.
вул. Університетська, 12, м. Одеса, 65082, Україна
Тел.: (048) 723 28 39, e-mail: druk@onu.edu.ua